

Archeologie středověké a novověké vesnice

10. Vesnice v zázemí města (šosovní, vikbildní a zádušní).

Město – vesnice

- **Město:**
 - a) zajišťovalo produkci řemeslných výrobků
 - b) omezovalo konkurenci okolních vesnic mílovým právem
 - c) zvětšením městského území získávalo: prestiž, územní pravomoci (soudní), příjmy z poplatků
- **Vesnice:**
 - a) dodavatel zemědělských produktů a odbytiště řemeslných výrobků
 - b) v extravilánu města tvořilo součást městského patrimonium
 - c) vytvářely bezpečnostní okruh města (tzv. ochranný plášť – ve smyslu hospodářském i obranném)
- **Města – zeměpanská:** většinou v okruhu magdeburského práva, pod něž spadaly okolní vsi založené královskými rychtáři
Č. Budějovice, Jihlava, Plzeň, Domažlice, Beroun, Klatovy, Chrudim, Sušice, Olomouc, Brno
 - **poddanská:** Náchod, Příbram, Prostějov
- **Poddanské vsi** – mohly být majetkově rozděleny mezi panovníka, šlechtu a měšťany (různé směny)
 - patrimoniální (vrchnostenská) správa: vykonávaná orgány majitele (panství, města)
 - **pohusitské období:** některé vsi královských měst se stávají poddanské

Vesnice v zázemí města

- **Západoevropská historiografie** – problematika: Stadt-Land-Beziehungen: studium měst a jejich vesnického zázemí
- **Agrární dějiny** – **pozitivistické dějepisectví**: historie venkova, budování šlechtických velkostatků

a) analytický přístup: dějiny panství (základní syntézy, obecné zákonitosti, hospodářství)

Josef Pekař – Kosteletko

1901: K českým dějinám agrárním ve středověku, ČČH 7, 326–363.

1910: Kniha o Kosti. Praha.

– analýzy na dalších panstvích (komorní, šlechtické, církevní)

Třeboňsko: HORSKÝ, J. – SLÁDEK, M., 1993: Rodinné, sociální a demografické poměry v poddanských vsích na panství Teboň v letech 1586 a 1651, Hist. Demogr. 17, s. 71–110.

b) právněhistorický přístup: právní a sociální postavení zemědělského lidu

Jan Kapras – odmítal existenci větších držav měst na venkově

1913: Právní dějiny zemí koruny české. Díl 2., dějiny státního zřízení. Pr.

Kamil Krofta – vztahy poddaných k vrchnosti

1919: Přehled dějin selského stavu v Č. a na Moravě Praha.

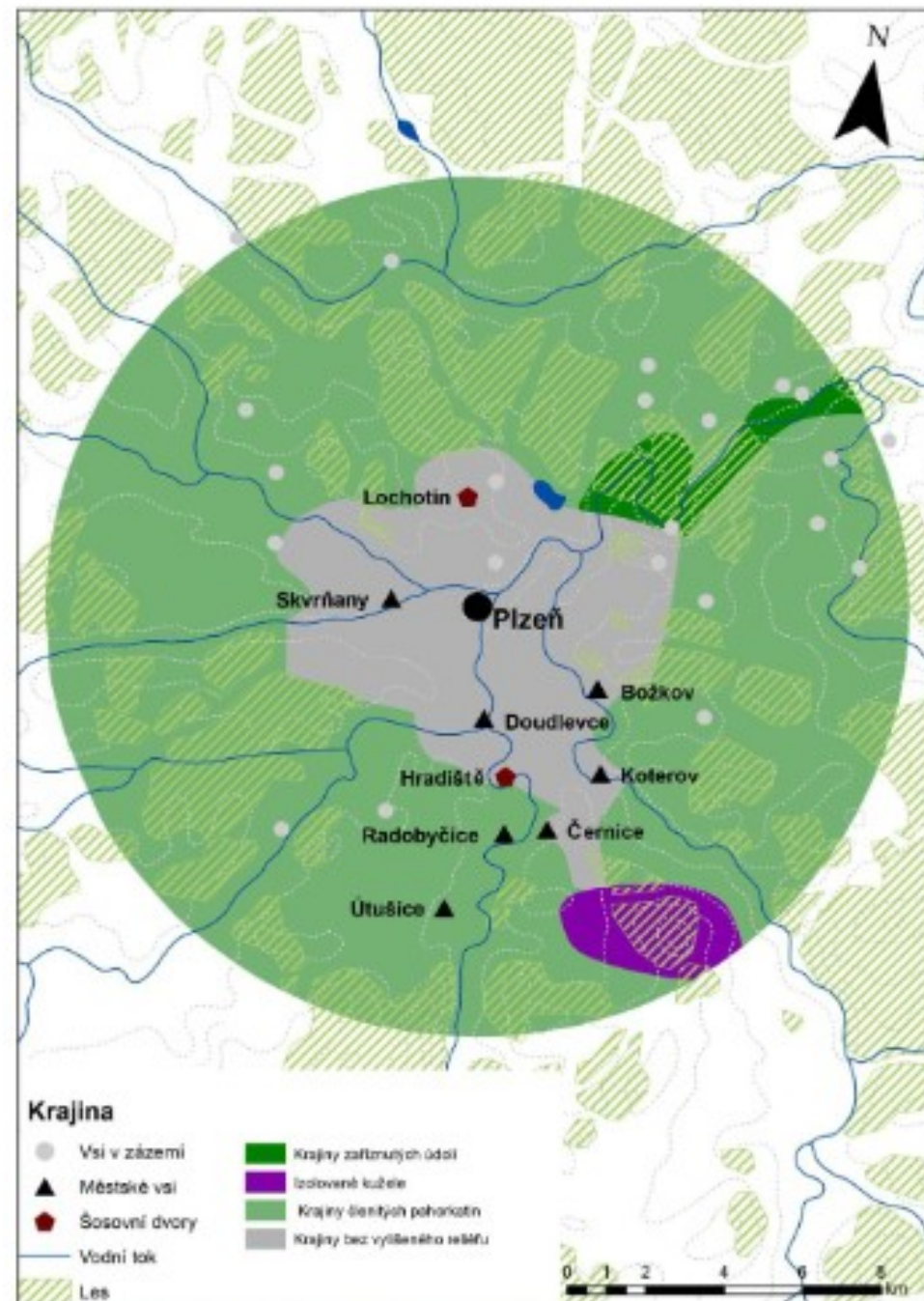
1946: Dějiny selského stavu, Praha. (s E. Janouškem)

- **František Graus** – města jako pozemkové vrchnosti vesnic neřešil
1953, 1957: Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské I, II. Praha.
- **Jaroslav Mezník** – městský majetek na venkově vznikl až v husitském hnutí (v předhusitské době ne)
1960: Venkovské statky brněnských měšťanů ve 14. a 15. století, Sb. Mat. mor. 79, 129–147.
1965: Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské, Praha, 25–26.
- **Jaroslav Bakala** – studie o majetcích měst a měšťanů na severní Moravě
– odmítl Mezníkovu tezi o neexistenci pozemkového majetku větších měst (Olomouc, Opava)
1975: Venkovské majetky měst a měšťanů na sev. Mor. v předhusitské době, ČSM B24, 106–119.
- **František Šmahel** – městský velkostatek: v předhusitské době města zakupovala vesnice od feudálů
1995: Husitská revoluce 1. Doba vymknuta z kloubů, Praha, 371–372.
- **Josef Žemlička** – komplexní studie o pozemkovém příslušenství měst
1998: Právo nucené směny“ při zakládání středověkých měst, ČČH 96, 502–531
2013: K organizaci venkovského zázemí středověkých měst, ČČH 111, 681–727.
- **Jan Klápště** – studium vztahu středověkého města Mostu a jeho zázemí a jeho proměny ve 13. – 14. století.

- **Josef Žemlička** – komplexní studie o pozemkovém příslušenství měst
1998: Právo nucené směny“ při zakládání středověkých měst, ČČH 96, 502–531
2013: K organizaci venkovského zázemí středověkých měst, ČČH 111, 681–727.
- **Jan Klápště** – studium vztahu středověkého města Mostu a jeho zázemí a jeho proměny ve 13. – 14. století.
1997: Das Mittelalterliche Most und das Moster Land: Die Standt und ihre Region,
In: Maříková-Kubková, J. – Klápště, J. – Jeřek, M. – Meduna, P. (eds.), Život v archeologii
středověku. Sborník příspěvků věnovaných Miroslavu Richterovi a Zdeňkovi
Smetánkovi. Praha, 327–341.

Dělení vesnic podle vrchnostenské správy

1. a) městské (Stadtdörfer)
b) vikbily (Weichbild)
2. Zádušní vsi
3. Poddanské vsi
4. Městský velkostatek

Obr. 1: Mapa typů krajiny v okolí Plzně.

- Městské vesnice (Stadtdörfer)**
- příměstské osady ekonomicky a právně spojené s městem
 - agrární (zemědělské) zázemí propojené s urbánním (městským) prostředím
 - do majetku města se dostávaly většinou po husitské revoluci
 - řídily se městským právem
 - obyvatelé neměli postavení (statut) měšťanů
 - podléhaly soudu městského rychtáře
 - podíleli se na berních a vojenských povinnostech
 - hospodářské výhody: vaření a prodej piva ve městě
prodej zemědělských komodit na trhu
- **Prameny**
- **berní rejstříky**
 - **knihy městských dávek (tzv. lozunky)**
 - **urbáře:** evidence
 - a) půdy náležející k městu
 - b) povinností poddaných

- **Zádušní vsi** – nemovitá výbava sloužící ke hmotnému zajištění kostelů
 - **záduší:** majetek, který kostelu daroval
 - a) stavebník: tj. fundátor jako majitel zakladatelských práv
 - b) donátoři: zbožné dary
 - **zádušní jmění:** sloužilo k úhradě běžného provozu a zajištění faráře
- **Město** – dohlíželo na zádušní jmění z titulu pozemkově vrchnostenské pravomoci
 - zprostředkovávalo příjmy a s přebytkem disponovalo
 - zakoupené statky připisovány k zádušnímu jmění
- **Církev** – dohled nad správou záduší vykonávala církev (farní obce, ve vyšší instanci biskup)
 - ochrana využívání svěřeného jmění
- **Blanka Zylinská** – 3 významy:
 1. zbožné nadání (odkaz faře, pro chudé špitálu)
 2. zádušní nadání – soubor kostelního jmění pro péči
 3. záduší jako osada – souvisí s tzv. farním přímusem

1998: Záduší. In: Facta probant homines. Sb. příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Zdeňky Hledíkové. Praha, 535–548.

- **Vikbildní vsi** – **něm. weichbild:** okruh v dosahu městského práva (**vikpild**) (termín není jednoznačný)
 - vesnice v okolí města, které nemusely dodržovat mílové právo: tj. zákaz řemesel a obchodu v okruhu 1 míle
dlouhá míle: cca 11 km, 380 km² Brno nebo Praha: až do 3 mil (20 – 25 km)
 - mílové právo: chránilo městské podnikání před konkurencí
 - obyvatelé: poddaní zeměpána, šlechty nebo církve
- **Adolf Zycha** – územní města s několika vesnicemi, mezi nimiž byl právní vztah: výkon práva městským rychtářem
1914: Über den Ursprung der Städte in Böhmen und die Städtepolitik der Přemysliden. Praha.
- **Josef Bakala** – územní obvod, v němž byly vsi byly spravovány podle městského práva
 - vrchní instanci představoval městský soud (rychtář, přísežní)
1976: Urkundenzeugnisse von der Weichbildverfassung in den mährischen Städten des Magdeburger und Leobschützer Rechtes, Folia diplomatica 2, 77–86.
- **Josef Žemlička** – správní okrsek tvořený městem a okolními vesnicemi, kde platilo městské právo
 - právně soudně, kulturně a hospodářsky spojen s příslušným městem
1996: Právo nucené směny při zakládání středověkých měst, ČČH 3, 502–530.

- **Šosovní vesnice**
 - byly součástí městských majetků, ale poddané králi
 - věnec vesnic kolem města tvořil **městský velkostatek**
 - spadaly pod městské právo: právní nařízení vkládána do městských knih
 - **šos** (z něm. Schoss): daň placená městu
 - poplatky:
 - a) městu – na krytí výdajů a investic: **tzv. lózunga**
 - z pozemků: **tzv. městský census (berně)**
 - b) králi – jako vlastníkově (dominium speciale)

Lhoták, J. Šosovní, nebo poddanské vesnice? K interpretaci pozemkového příslušenství zeměpanských měst ve středověku, ČCH 111/3, 2013, 511– 562.

- **Zikmund Winter**
 - budovány kvůli zvětšení městských příjmů
 - doklady v předhusitském období, rozvoj v 15. a 16. století
 - 1892: Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. II., Musejní spisy 163, 534–550.
- **František Hoffmann**
 - **šos**: odvodil z něm. Schutz: záštita, ochrana
 - poprvé: 1252 v Litoměřicích
 - 1992: České město ve středověku, Praha. 1992.
 - 2009: Středověké město v Čechách a na Moravě, Praha.

Povinnosti poddaných

- **Základní jednotka poddanské usedlosti** – lán (lat. laneus):
 - selský (18,51 ha)
 - zemský (23,14 ha)
 - kněžský (25,45 ha)
 - královský (27,76 ha)
- **Renta** – odváděna vrchnosti světské nebo duchovní
 - **peněžní:** na sv. Jiří a sv. Václava (různě vysoká)
 - **naturální:** poč. 15. stol. z lánu: 2 až 8 slepic 16 až 50 vajec
obilí: 21 měříc pšenice a 21 měříc ovsa
 - **robotní:** minimální (zvláště o žních, senosečích), většinou převedeny na peníze
6 gr. za roboty orné (asi 3 dny) a za vození obilí a sena po 4 gr
podsedci: o žních 1 den skládali obilí ve stodole

Městský velkostatek

- Jaroslav Čechura** – studie o formování městského velkostatku na příkladu Č. Budějovic
- podal definici městského velkostatku

„**Městský velkostatek** lze charakterizovat jako většinou souvislé území, představující relativně koncentrované pozemkové vlastnictví, které má zvláštní právní postavení. Věcně se skládá z území obklopujícího město samotné (městský obvod v užším slova smyslu), tj. například předměstí a polnosti městu přímo přiměřené, případně z další nekultivované (nepřeměřené) půdy v okolí města, dále ze vsí a dvorů tvořících relativně koncentrovanou državu obklopující město. Obyvatelstvo se v hranicích tohoto území řídí městským právem a spadá pod pravomoc městských úřadů (soud, městská rada, městská obec)“ (Čechura 1985, 161–162).

1985: České Budějovice – příklad vytváření městského velkostatku ve středověkých Čechách, Jihočeský sborník historický 54, 161–173.

- Definice** – stabilní hospodářský útvar spočívající na stupni pozemkové koncentrace půdy, která patří pozemkové vrchnosti
- jde o výkon pozemkově vrchnostenských práv nad půdou s lidmi jí obývajícími, nikoliv jen o majetková práva

- **Režijní podnikání** – hospodaření ve vlastní režii: dvory, cihelny, mlýny, pivovary
 - výnos venkovských statků z celkových příjmů: Louny 40 %
Hradec Králové 32 %
Vratislav: před 30letou válkou: 20 %
na konci: 3 % (úbytek obyvatel aj.)